

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ
Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра теорії права, конституційного та приватного права

КЕЙС
заняття на тему 1.1. «ПРАВА ЛЮДИНИ. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА.
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ»

Підвищення кваліфікації (короткострокове – 2 дні)
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ КОНВОЙНОЇ СЛУЖБИ

Розробник:

доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
к.ю.н., доцент ОНИШКО Оксана Богданівна

Обговорено та затверджено за засіданні кафедри теорії права, конституційного та приватного права, протокол № 4 від 30.11.2021 р.

Львів
2021

ТЕМА 1.1. «ПРАВА ЛЮДИНИ. КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ. СВОБОДА ВІД КАТУВАНЬ ТА ОСОБИСТА НЕДОТОРКАНІСТЬ»

Годин на тему – 2

Занять – 1

Навчальна мета: систематизувати та поглибити знання про права людини, їх конституційне закріплення та міжнародні стандарти у сфері прав людини.

Міжтематичні зв'язки: організаційно-правові засади в діяльності працівників підрозділів конвойної служби; забезпечення конвоювання заарештованих та взятих під варту осіб до районних судів, слідчого управління, прокуратури; забезпечення охорони та конвоювання заарештованих та взятих під варту осіб під час проведення слідчих дій за межами спеціальних закладів; забезпечення охорони заарештованих і взятих під варту осіб у лікувальних закладах, що обслуговуються батальйоном конвойної служби, та під час проведення судово-психіатричних експертиз.

План лекційного заняття (2 год.)

1. Поняття та розвиток прав людини.
2. Права і свободи людини та громадянина: поняття, ознаки, види та їх закріплення в Конституції України.
3. Міжнародні стандарти у сфері прав людини: поняття та види.
4. Заборона катувань. Право на свободу та особисту недоторканість.

1. Поняття та розвиток прав людини.

За своєю юридичною природою і системою гарантій права і свободи є ідентичними. Вони окреслюють забезпечувані державою соціальні можливості людини в різноманітних сферах, але термін "свобода" покликаний підкреслити більш широкі можливості індивідуального вибору, не окреслюючи конкретного його результату: "кожен має право на свободу світогляду і віросповідання" (ст. 35 Конституції України); "кожному гарантується право на свободу думки і слова" (ст. 34 Конституції України).

В той час як термін "право" визначає конкретні дії людини (наприклад, право брати участь в управлінні державними справами, право обирати і бути обраним). Проте розмежування між правами і свободами провести важко, оскільки найчастіше всю сферу політичних прав із чітко визначеними правомочностями також іменують "свободами". Розходження в термінології є скоріше традиційним, що склалося ще в XVIII-XIX ст. Права і свободи людини перестали бути об'єктом тільки внутрішньої компетенції держави, а стали смислом усього міжнародного співтовариства, тому виникла необхідність у

створенні універсальних міжнародних-правових стандартів, які також є основними правами людини.

Ці основні права відбиті в ряді найважливіших міжнародних-правових актів, які встановили загальнолюдські стандарти прав і інтересів особистості. Відповідно до міжнародного законодавства, всі особи, що мешкають у державі - учасники пактів або на яку поширюється юрисдикція цієї держави, отримують можливість користуватися правами, передбаченими пактами, без різниці за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Це зобов'язує всі держави, що приєдналися, привести своє національне законодавство у відповідність із вимогами пактів. Після приєднання створюється правова ситуація, коли міжнародні-правові акти отримують пріоритет над внутрішнім законодавством. Тому громадянин, політичні або громадянські права якого порушені, може звернутися безпосередньо до Комітету з прав людини при ООН, якщо їм вичерпані всі наявні внутрішні засоби правового захисту (ст. 2 Факультативного протоколу № 1 до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права).

Під **основними правами людини варто** розуміти права, які містяться в конституції держави і міжнародно-правових документах по правах людини, зокрема в Хартії з прав людини, а також у Європейській конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р., Європейській соціальній Хартії 1961 р. Відмежування категорії основних прав людини аж ніяк не означає віднесення інших прав до "другорядних", менш значних, які потребують менших зусиль держави для їх забезпечення. Основні права і свободи є основою правового статусу індивіда, на якій можливо виникнення інших прав, необхідних для нормальної життєдіяльності людини. Тому основні, фундаментальні права, зафіксовані в конституції держави, найважливіших міжнародно-правових актах по правах людини, є правовою базою для похідних, але не менш важливих його прав.

2. Права і свободи людини та громадянина: поняття, ознаки, види та їх закріплення в Конституції України.

Види прав і свобод людини. У зарубіжній літературі та міжнародно-правових актах існують різні підходи щодо класифікації основних прав і свобод людини та громадянина. Деякі автори встановлюють групу соціально-економічних прав; політичні права та демократичні свободи; рівні права громадян; особисті права і свободи. Інші розглядають систему прав та демократичних свобод як сукупність соціально-економічних, політичних прав та особистих свобод. Існує думка щодо розподілення прав та свобод на чотири групи: 1) соціально-економічні права і свободи; 2) політичні права і свободи; 3) особисті свободи громадян; 4) рівність прав громадян.

Пропонувався розподіл прав громадянина: 1) як трудівника; 2) як громадсько-політичного діяча; 3) як особа. Американські вчені розподіляють права на 5 груп: 1) права громадян, що складають необхідні умови їх життя; 2) політичні права; 3) права, що забезпечують свободу особи; 4) права осіб, що

підозрюються та звинувачуються в злочинах, права неповнолітніх тощо; 5) права окремих категорій населення (молоді, жінок, військових, учителів тощо).

Український центр прав людини у своєму звіті про стан справ у галузі прав людини в Україні охарактеризував діяльність по забезпеченню основних прав і свобод людини в Україні за такими напрямками: політичні права і свободи; соціально-економічні права; міжнаціональні відносини; свобода слова; права дитини; політичні партії та громадські організації. Залежно від виду суб'єктів запропоновано розрізняти права людини, права нації, права людства. Права людини розрізняються за часом виникнення ("покоління прав людини") - права людини та громадянина першого покоління, права другого покоління та третього покоління. З урахуванням міжнародно-правових актів та стандартів, загальнолюдських вимірів та цінностей побудовано розділ II Конституції України "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина", у якому основні права та свободи людини і громадянина класифікуються за сферами життєдіяльності: громадянські; політичні; соціально-економічні та культурні права і свободи.

У науці прийнято ділити права і свободи людини на три покоління (цю пропозицію зробив французький правознавець Карел Васак): 1-е покоління - громадянські і політичні права (*liberte*); 2-е - соціально-економічні (*egalite*); 3-е - права колективні або солідарні (*fraternite*).

Перше покоління цивільних і політичних прав бере початок від XVII - XVIII ст., а саме періоду після англійської, американської та французької революцій. Це, в основному, негативні права (свобода від), а не позитивні (право на). Вони гарантуються ст.ст. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 Загальної декларації прав людини, і об'єднує їх ідея свободи індивіда, одного чи разом з іншими, від зловживань політичної влади. Це такі права, як, наприклад, право на життя, свободу та особисту недоторканість, свобода від рабства тощо. Перше покоління кваліфікується як система негативних прав, які зобов'язують державу утримуватися від втручання в сфери, що регулюються цими правами.

Друге покоління економічних, соціальних та культурних прав, ідея яких з'являється на початку XIX ст., виникло після соціалістичних революцій. Це скоріше позитивні, ніж негативні права, які вимагають для їх реалізації участі держави. Вони закріплені в ст.ст. 22, 23, 24, 25, 26, 27 Загальної декларації прав людини, прикладами їх можуть бути право на соціальне забезпечення, працю, відпочинок, достатній життєвий рівень тощо. Деякі з них не можуть бути однозначно віднесені до позитивних прав (право на вільний вибір роботи, право створювати професійні спілки і входити до їх складу тощо).

Третє покоління прав розглядається як продукт розвитку національної держави кінця XIX ст. Так, право на самовизначення, яке склалося ще в роки буржуазних революцій, слугувало правовою основою антиколоніальної боротьби народів Азії, Африки і Латинської Америки. Нині виділяють шість солідарних прав. Три з них відображають появу держав третього світу і боротьбу народів за незалежність. Це такі права, як право на політичне, економічне, соціальне і культурне самовизначення; право на економічний та

соціальний розвиток, а також право на користування спільним спадком людства. До інших прав третього покоління відносять право на мир, право на здоров'я та безпечне довкілля і право на гуманітарну допомогу.

Якщо права, які відносяться до перших двох поколінь, - це права і свободи, що належать кожному індивіду як такому, то права третього покоління можна назвати правами людини і народів. Так, право на мир, на здорове навколишнє середовище або на соціальний і економічний розвиток належить як кожній людині, так і кожному народу і, можна сказати, навіть людству в цілому.

Право на самовизначення знайшло своє закріплення в міжнародних договорах (ст. 1 обох Пактів) і розглядається практичними всіма державами і вченими як загальновизнаний принцип міжнародного права. Права третього покоління відрізняються від прав двох попередніх поколінь тим, що перебувають у стадії становлення як юридично обов'язкові норми. Вони містяться тільки в резолюціях міжнародних організацій (наприклад, у Декларації про права народів на мир, проголошеною резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 1984 р. і Декларації про право на розвиток, ухваленою Генеральною Асамблеєю в 1986 р.). Їх положення часто дуже невизначені і тільки поступово відбувається уточнення їх нормативного змісту як прав людини і народів.

3. Міжнародні стандарти у сфері прав людини: поняття та види.

Міжнародно-правові стандарти прав людини – це узгоджені державами загальнолюдські права і свободи, обов'язкові для держав заходи із забезпечення прав і свобод та охорони їх від посягань, а також надання особі юридичної можливості реалізовувати і захищати визнані права і свободи.

Стандарти закріплюють нормативний мінімум, що визначає рівень державної регламентації з допустимими відступленнями у бік перевищення або конкретизації.

Співвідношення між міжнародно-правовими стандартами і нормами національного законодавства виражається перш за все в необхідності принципової узгодженості внутрішньодержавного переліку прав і свобод, їх змісту і засобів забезпечення і захисту з міжнародним.

Існує значна кількість міжнародних договорів, що стосуються захисту прав людини. Залежно від мети прийняття та предмету регулювання можна виділити декілька групи цих договорів.

До першої групи відносять універсальні договори, що мають найбільш загальний характер. Перш за все, це т.зв. «Міжнародний біль про права людини», до складу якого входять:

- Загальна декларація прав людини 1948 р.;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.;
- Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р.;

– Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права щодо скасування смертної кари 1989 р.

Другу групу складають договори, спрямовані на попередження, припинення чи скасування дій, що посягають на права та свободи великих людських спільнот чи окремих осіб. Зокрема, до таких договорів відносяться:

- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 р.;
- Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р.;
- Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього 1973 р.;
- Конвенція про рабство 1926 р. зі змінами, внесеними Протоколом 1953 р.;
- Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв подібних до рабства 1956 р.

Третя група охоплює договори, що стосуються захисту прав і свобод окремих соціальних груп, наприклад, жінок, дітей, біженців, трудящих-мігрантів і т.п. Такими договорами, наприклад, є:

- Конвенція про політичні права жінок 1953 р.;
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.;
- Декларація прав дитини 1959 р.;
- Конвенція про права дитини 1989 р.;
- Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р.;
- Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 р.;
- Конвенція про контакт з дітьми 2003 р.;
- Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їхніх родин 1990 р.;
- Конвенція про статус біженців 1951 р.;
- Конвенція про захист і інтеграцію корінного та іншого населення, що веде племінний та напівплемінний спосіб життя, у незалежних державах 1957 р.;
- Конвенція про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах 1989 р.

До четвертої групи відносяться договори, що містять норми міжнародного гуманітарного права, тобто спрямовані на забезпечення прав індивідів та груп людей в умовах збройних конфліктів. В основі джерел міжнародного гуманітарного права лежать Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Додаткові протоколи до них, прийняті у 1977 р.:

- Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р.;
- Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 р.;
- Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 р.;
- Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 р.;
- I Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, 1977 р.;
- II Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, 1977 р.

П'яту групу міжнародних актів у галузі прав людини складають конвенції Міжнародної організації праці, спрямовані не лише на вирішення

питань організації праці, а й на забезпечення широкого кола соціальних та економічних прав людини. Найважливішими у цьому відношенні серед Конвенцій МОП є:

- Конвенція про примусову чи обов’язкову працю № 29 1930 р.;
- Конвенція про скасування примусової праці № 105 1957 р.;
- Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 1951 р.;
- Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу № 138 1973 р.;
- Конвенція про оплачувані відпустки № 132, переглянута у 1970 р.;
- Конвенція про захист заробітної плати № 95 1949 р.

Окрему групу становлять регіональні міжнародні договори у сфері захисту прав людини. Особливістю цих договорів є те, що вони не повинні суперечити відповідним універсальним договорам і можуть встановлювати додаткові гарантії реалізації прав людини. До таких договорів відносяться:

- Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. та додаткові протоколи до неї;
- Європейська соціальна хартія 1961 р.; Американська конвенція прав людини 1969 р.;
- Африканська хартія прав людини і народів 1981 р.;
- Декларація СНД про міжнародні зобов’язання в галузі прав людини і основних свобод 1993 р.;
- Конвенція СНД про права і основні свободи людини 1995 р.

Міжнародні механізми захисту прав людини – це міжнародно- правові акти з прав людини, а також спеціалізовані міжнародні інструменти, організації, установи, які безпосередньо спрямовані на захист прав людини та виконання цих актів.

Залежно від рівня реалізації механізмів захисту прав людини розрізняють:

- **універсальні механізми**, які діють на рівні всього світу (наприклад, Рада з прав людини, Комітет з прав людини ООН, Верховий комісар ООН з прав людини, Верховний комісар ООН у справах біженців і т.д.);
- **регіональні механізми**, що діють в межах певного регіону (Організація з безпеки та співробітництва у Європі, Європейський суд з прав людини, Американський комітет з прав людини тощо).

Залежно від підстав створення міжнародні органи та організації діяльності яких спрямована на захист прав людини, поділяються на два види:

- **конвенційні органи**, утворені на підставі міжнародних договорів Це, зокрема, Комітет з прав людини ООН (діє на підставі Пакту про громадянські та політичні права 1966 р), Європейський суд з прав людини (діє на підставі Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.), Комітет з прав дитини (засновано відповідно до Конвенції про права дитини 1989 р.) та ін.

- **органи, утворені міжнародними організаціями**. Специфіка діяльності цих органів в тому, що їх рішення мають, як правило, рекомендаційний характер і забезпечується лише авторитетом самих організацій. До таких органів відносяться:

- Рада з прав людини ООН;
- Комісія з положення жінок (засновані Економічною та соціальною радою ООН);
- Верховний комісар ООН у справах біженців (посада заснована Генеральною Асамблеєю ООН);
- Міжнародне бюро праці (засновані Міжнародною організацією праці).

Роль міжнародного контролю у сфері захисту основних прав та свобод людини і громадянина дуже значна. В даний час діє система такого контролю, яка являє собою досить складний і недостатньо організований механізм, що знаходиться в процесі становлення.

Контроль здійснюється ООН, перш за все Генеральною Асамблеєю, Економічним і Соціальним Радою, а також такими спеціалізованими органами, як Комісія з прав людини та Комісія з прав жінок. У 1993 р. Генеральна Асамблея заснувала посаду Верховного комісара з прав людини, яка щорічно подає ООН доповіді про стан прав людини в окремих країнах і в світі в цілому. Значну увагу прав людини приділяють спеціалізовані установи ООН, наприклад ЮНЕСКО. Найбільш налагоджений контрольний механізм МОП.

На основі конвенцій про права людини створені комітети з контролю за їх виконанням. Загально. компетенцією в цьому плані володіє **Комітет з прав людини**, створений на базі Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Вісімнадцять членів Комітету обираються в особистій якості беруть участь у цьому Пакті державами. Останні подають Комітету доповіді про вжиті ними заходи по реалізації прав людини. Комітет вивчає доповіді і повідомляє державам свої зауваження.

Держава може зробити заяву про визнання компетенції даного Комітету розглядати повідомлення про порушення яких-небудь з учасників своїх зобов'язань за вказаним Пактом. У 1991 р. СРСР приєднався до Факультативного протоколу до цього Пакту (набув чинності для України з 25 грудня 1990 р.). Учасник цього Протоколу визнає компетенцію Комітету з прав людини розглядати повідомлення, що знаходяться під її юрисдикцією осіб, які є жертвами порушення даною державою прав, викладених у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права. Комітет повідомляє свої міркування цій державі. Умовою звернення до Комітету з прав людини є вичерпання особою всіх наявних внутрішніх засобів правового захисту.

Таким чином, на універсальному рівні застосовуються три основні заходи контролю:

- розгляд періодичних доповідей держави;
- процедури розгляду спорів про тлумачення і здійсненні конкретних угод;
- розгляд індивідуальних петицій.

На регіональному рівні з'являються й зовсім нові інститути. Так, відповідно до Маастрихтського договору 1992 р. в рамках Європейського союзу (далі - ЄС) заснована посада омбудсмена, яка до цього була відома праву лише кількох держав. Його основне завдання - контролювати дотримання прав людини.

У рамках ЄС **омбудсмен** покликаний сприяти забезпеченню прав не тільки фізичних, а й юридичних осіб. Остання обставина має істотне економічне

значення. Контроль здійснюється лише за діяльністю органів ЄС і не поширюється на дії органів окремих держав.

Особливий інтерес представляє система забезпечення прав людини в рамках Ради Європи. Центральне місце займає **Європейський суд з прав людини**.

Міжнародні засоби контролю за дотриманням прав людини не можна розглядати як певну касаційну інстанцію щодо внутрішньодержавних рішень. Їх завдання в іншому. На конкретних випадках вони демонструють належне ставлення до прав людини і тим самим впливають на правотворчу політику держав. Міжнародні органи контролю за дотриманням прав людини не підміняють, та й не можуть підмінити внутрішньодержавні органи, система яких також удосконалюється.

Міжнародні органи із забезпечення і захисту прав людини (далі комітети з прав людини) створюються відповідно до положень відповідних конвенцій. Комітети з прав людини складаються з експертів, які діють в особистій якості. У їхній склад входять громадяни держав, що беруть участь у договорі, які володіють високими моральними якостями і визнаною компетентністю в галузі прав людини. При цьому до складу комітету не можуть входити двоє громадян тієї самої держави. Члени комітетів обираються державами-учасницями договору (зазвичай на чотири роки) на засіданні, що спеціально скликається (як правило, Генеральним секретарем ООН).

4. Заборона катувань. Право на свободу та особисту недоторканість.

Ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлює безумовну заборону «катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження й покарання», — або «поганого поводження» (ill-treatment), як узагальнено його визначає Європейський суд з прав людини. На відміну від більшості норм у сфері захисту прав людини, ця заборона не знає відступів ні за яких обставин, і порушення її не може бути виправданим.

Проте Конвенція не дає визначень для понять, використаних у статті 3. Її зміст охоплює практично будь-які акти чи обставини, що можуть містити елемент «поганого поводження». На відміну від Конвенції ООН проти катувань, яка встановлює такі ознаки «катування», як: 1) специфічна мета — «одержати... відомості чи визнання, покарати... за дії.., залякати чи примусити...»; 2) «причину, засновану на дискримінації будь-якого характеру», ст. 3 Європейської конвенції таких обмежень не містить. Це дало можливість Європейському суду поширити дію ст. 3 Європейської конвенції на ситуації, де такі ознаки відсутні.

Катування, відповідно до ч. 1 ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують гідність видів поводження чи покарання прийнятої у 1984 році, означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких

вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

Порівняно із формулюванням в інших міжнародних договорах, у ст. 3 ЄКПЛ дуже лаконічно і стисло, але у чіткій пасивній формі викладена абсолютна заборона катування та поганого поводження, однак у ній криється надзвичайно широкий зміст та значущість, адже йдеться про невід’ємні права фізичної і моральної недоторканності людини. Відповідно до статті 3 Конвенції, держава зобов’язана дотримуватися як негативних, так і позитивних зобов’язань. У фаховій літературі і судовій практиці виділяють матеріальні та процесуальні аспекти порушень за ст. 3 Конвенції.

Ст. 3 Конвенції виокремлює низку ключових понять, що визначають зміст правовідносин, які підпадають під її захист: катування, нелюдське поводження, і таке, що принижує честь і гідність поводження чи покарання. Вони вказані в Конвенції без тлумачень, однак їх зміст впорядкований практикою ЄСПЛ.

Загальним для цих понять є те, що вони уособлюють певну жорстокість, яка повинна перевищувати мінімальний івень. Відповідно до п. 162 рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» від 18.01.1978 погане поводження повинно досягти мінімального рівня жорстокості, щоб підпадати під ст. 3 Конвенції. Оцінка залежить від обставин справи, таких як: тривалість поводження, фізичний і психологічний вплив, в деяких випадках стать, вік, стан здоров’я потерплого.

Не всі випадки жорстокого поводження заборонені. Так у справі «Крьохер і Мюлер проти Швейцарії» від 09.07.1981 заявника-в’язні, що були засуджені за особливо тяжкі злочини, скаржилися на те, що постійне утримання їх у камерах зі штучним освітленням, заборонаю зберігати книги, журнали, газети, слухати радіо, дивитися ТВ, спілкуватися з іншими ув’язненими, вести щоденник, мати власний одяг, зберігати тютюн і запальнички становить порушення ст. 3, з чим Комісія не погодилася. У справі «Лопе Остра проти Іспанії» від 9.12.1994 Суд не знайшов порушення ст. 3 при оцінці стану здоров’я заявниці, порушеного за її словами у зв’язку із сильним шумом та запахами, що походили від підприємства з переробки відходів, розташованого поблизу її житла. Не було встановлено порушення ст. 3 і у справі «Куддла проти Польщі» від 26.10.2000 при оцінці страждань та принижень, що призвели до пригніченого стану заявника, у якого під час тримання під вартою за скоєння низки злочинів установили психічне захворювання. Також недостатніми були визнані страждання для кваліфікації ст. 3 у пана Л., який після операції зі зміни статі не зміг змінити особистий код свого нового свідоцтва про народження і паспорта, що визначали його жінкою («Л. проти Литви» від 11.09.2007).

Відмінність катування від інших видів поводження, що підпадають під ст. 3 залежать від ступеня страждання, його інтенсивності та індивідуальних

особливостей потерпілого. Однак, найбільша жорстокість притаманна катуванню. Слово катування» найчастіше використовується для опису нелюдського поводження, з метою здобуття інформації, визнання або присудження покарання, тощо.

У справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» від 18.01.1978 Суд досліджував 5 особливих методів поглибленого допиту (методи дезорієнтації ао позбавлення сенсорного сприйняття), що були застосовані поліцейськими щодо 14 членів ІРА. З їх допомогою була отримана значна кількість розвідувальної інформації, встановлено понад 700 осіб – членів ІРА і осіб, що скоїли 85 раніше нерозкритих злочинів. Методи:

- стояння біля стіни (кілька годин перебування у стресовій позиції) – випростовування навпроти стіни, пальці рук вперті у стіну високо над головою, ноги розставлені, стопи відставлені назад, так, що доводилося стояти на пальцях ніг, вага тіла, припадала на пальці рук;
- покривання голови чорним мішком постійно, і зняття його лише під час допиту;
- шумовий вплив – перед допитом затриманих тримали в кімнаті, де постійно лунали голоси і шиплячі звуки;
- позбавлення сну;
- позбавлення їжі та води.

На думку ЄСПЛ, запроваджений рівень жорстокості такими методами допиту, хоч і призвів до сильного душевного страждання впродовж багатьох годин поспіль (потерпілі втрачали у вазі і під час допиту у них виникали гострі симптоми психічного розладу), все ж таки не дало підстав кваліфікувати його як катування. У п. 167 Суд відзначив: «Вони потрапляють під категорію нелюдського поводження у значенні ст. 3. Ці методи є такими, що принижують гідність, оскільки викликали у жертв почуття страху, страждання і неповноцінності, зламу фізичної і моральної стійкості». На відміну від нелюдського поводження, катування закріплює особливе тавро для позначення нелюдського поводження, внаслідок якого звається дуже сильне і людське страждання.

Нелюдське поводження – умисне спричинення потерпілому сильних моральних або фізичних страждань протягом тривалого часу.

Поводження, що принижує гідність – поводження, що образливим чином умисно принижує гідність людини, і почуття страху, страждання і неповноцінності, які виникають у неї, ведуть до зламу її моральної і фізичної стійкості.

Катування – такий прояв нелюдського і такого, що принижує гідність поводження, який здійснюється з метою отримання певної інформації у потерпілого і завдає йому сильне моральне і фізичне страждання, що і самим потерпілим і суспільством сприймається як особливе тавро ганьби.

У подальшій практиці ЄСПЛ дотримання такого підходу не набуло розвитку. Найвищий ступінь жорстокості, притаманний катуванню був визнаний ним при встановленні застосування до потерпих:

- «палестинського підвішування» (оголену людину підвішують за руки, зв'язані за спиною) – «Аксої проти Туреччини» від 18.12.1996;
- застосування електрошоку – «Сакісі проти Туреччини» від 08.07.1999, «Міхеєв проти Росії» від 26.01.2006
- побиття кулаками, ногами, кийками, що призвело до каліцтва – «Ільхан проти Туреччини» від 27.06.2000, «Бурсук проти Румунії» від 12.10.2004;
- згвалтування «Айдін проти Туреччини» від 25.09.1997;
- сексуальні залякування і приниження «Селмуні проти Франції» від 28.07.1999. В обох останніх справах сексуальні насильства здійснювалися представниками правоохоронних органів.
- примусове годування (заявника приковували наручниками до стільця або обігрівача і силою примушували ковтати гумову трубку, через яку вливали поживну суміш) – «Невмержицький проти України» від 05.04.2005.

Практика ЄСПЛ щодо нелюдського поводження стосується, як правило, осіб, які перебувають під вартою. Йдеться про жорстокі побиття потерпілих поліцейськими – «Томасі проти Франції» від 27.08.1992. Томасі підозрювався у співучасті у вбивстві. Скаржився на сильне побиття поліцейськими під час 40-годинного допиту. Французькі суди не знайшли достатніх доказів побиття поліцейськими. Їх не влаштувало свідчення лікарів, які оглядали потерпілого, а час завдання побоїв в поранень збігався з часом перебування заявника у поліції. Утім таких свідчень вистачило ЄСПЛ, який встановив порушення ст. 3 Конвенції.

Окрема група справ, де ЄСПЛ кваліфікувала нелюдське поводження, пов'язана з недостатнім і несвоєчасним наданням медичної допомоги особам, які перебувають під вартою або засуджені. У справі «Текін прот Туреччини» від 0.06.1998 суд визнав поводження нелюдським і таким, що принижує гідність щодо заявника, який мав одну нирку і утримувався під вартою у камері протягом 4 діб без їжі, води, ліжка і ковдри при температурі нижче нуля. У справі «Істратій та інші проти Молдови» від 27.03.2007 заявник перебував у СІЗО, і йому не була надана своєчасна допомога у надзвичайній для його здоров'я ситуації, а також його примусово і всупереч проханням лікарів привезли одразу після операції до тюремної лікарні, де не було належного догляду.

Сильні душевні страждання можуть розглядатися як нелюдське поводження, наприклад коли є реальна і безпосередня загроза для жертви. У справі «Кемп бел і Косас проти Сполученого Королівства» від 25.02.1982 нелюдським поводженням була визнана загроза катуванню щодо особи, яка перебувала під вартою.

ВИСНОВКИ

Під основними правами людини варто розуміти права, які містяться в конституції держави і міжнародно-правових документах по правах людини, зокрема в Хартії з прав людини, а також у Європейській конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р., Європейській соціальній Хартії 1961 р.

Існує думка щодо розподілення прав та свобод на чотири групи: 1) соціально-економічні права і свободи; 2) політичні права і свободи; 3) особисті свободи громадян; 4) рівність прав громадян.

У науці прийнято ділити права і свободи людини на три покоління (цю пропозицію зробив французький правознавець Карел Васак): 1-е покоління - громадянські і політичні права (*liberte*); 2-е - соціально-економічні (*egalite*); 3-е - права колективні або солідарні (*fraternite*).

Конституція України розрізняє права людини і її свободи. Свобода людини, загалом, є первинним поняттям у системі прав людини й громадянина.

У широкому розумінні свобода характеризує загальний стан людини, її соціальний статус.

У вужчому, правовому тлумаченні свобода є можливістю людини вчиняти ті чи інші конкретні дії в межах, встановлених правом. Можливості такого роду, що надаються нормами чинного права, мають назву суб'єктивних прав людини.

Верховенство права — це фундаментальний правовий принцип, який передбачає, що жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, і що ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

І. Нормативно-правові акти:

Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Офіційний сайт ВРУ: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957. Офіційний сайт ВРУ: URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_033

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. Офіційний сайт ВРУ: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року з наступними змінами права. Офіційний сайт ВРУ: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

Про забезпечення рівних можливостей жінок та чоловіків: Закон України. Офіційний сайт ВРУ: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997. Офіційний сайт ВРУ: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>

II. Спеціальна література:

Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум; за заг. ред. О.В. Сердюка, І.В. Яковюка. Харків : Право, 2017. 374 с.

Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: навч. посібник / М. Мазур, С. Тагієв, А. Беніцький, В. Кострицький. Луганськ, 2006. 600 с.

Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник. К., 2018. 168 с.

Інформаційні ресурси:

1. Офіційний веб-сайт Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua
3. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>
4. Офіційний веб-портал Міністерства внутрішніх справ України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/>
5. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua/>
6. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. URL: <http://www.mon.gov.ua/>
7. Національне агентство України з питань державної служби. URL: <http://nads.gov.ua/control/uk/index>
8. Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)». URL: <http://www.nau.ua/>
9. Вікіпедія Вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org>
10. Електронна бібліотека Львівського державного університету внутрішніх справ. URL: <http://www.lvduvs.edu.ua>